

BEREGSZÁSZ RÖVID TÖRTÉNETE

A jelen

Beregszász, az egykor szebb napokat megélt település, korábban magyar szabad királyi város és vármegyeszékhely napjainkban Ukrajnához tartozik. Az Asztély–Beregsurány ukrán–magyar nemzetközi határátkelőtől alig 5 km-re fekszik. Ungvár, Munkács és Huszt után Ukrajna legkisebb megyéjének, Kárpátaljának (hivatalos nevén: Kárpátontúli Terület – L. J.) negyedik legnépesebb városa, a róla elnevezett járás székhelye. 2001. május 17-én emelkedett megyei jogú városi rangra. Lakosságának nemzetiségi összetételét tekintve még a magyarok vannak többségben, s mivel a zömében magyarok által lakott tájegység közepén fekszik, méltán tartják a kárpátaljai magyarság fővárosának, és nem csupán a beregszászi lakosok. Ez a többség ma már csak relatív, mivel a más nemzetiségű lakosok együttvéve meghaladják az őslakos magyarság számarányát, ellentétben az 1913. évi állapotokkal, amikor is a 12 933 lakos közül 12 432 volt magyar, szemben a 221 ukránnal (esetükben szerencsésebb lenne ruszinokat említeni – L. J.) és a 140 német ajkúval Fényes Elek 1847-ben kiadott *Magyarország leírása...* című munkájában még csak 3463 lakost említ. A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a 26 600 lakosból 12 800 magyar, 10 300 ukrán, 1700 cigány és 1400 orosz. Az ukránokra vonatkozó adat megtévesztő, mert ide sorolták a nemzetiségüket nemrég hivatalosan (Kárpátalján) elnyerő ruszinokat is. Más adatok szerint a városnak jelenleg 32 000 lakosa van, míg a 802 négyzetkilométernyi járás lakossága 83 300 fő.

A várost kettészelő, reménytelenül szennyezett vízű Vérke-csatorna a Borzsa és a Latorca folyókat köti össze. Az új városvezetés ígéretet tett ugyan, hogy 2013-ban megszüntetik az áldatlan állapotokat, de eddig semmi jele nem mutatkozik, hogy a közeljövőben elkezdődnének a munkálatok. Beregszász testvérvárosai: Magyarországról Kecskemét, Zalaegerszeg és Budapest Ferencváros kerülete, Erdélyből Csíkszereda, a Felvidékről pedig Tőketerebes. A teljesség igénye nélkül néhány név Beregszász jeles szülöttei, illetve személyiségei közül: Fedák Sári színésznő, Reichard Piroska költő, Pálóczi Horváth Lajos író, Lajta Edit művészettörténész, Regőczy Győző költő, Linner Bertalan sebész professzor stb. A Magyarországgal közös államhatár dacára Beregszász az egyik legelhanyagoltabb kárpátaljai város, bár az utóbbi években a város központja jelentős arculatváltáson ment keresztül. A város elhanyagoltságának különböző okai vannak, amelyek közül a legfontosabb vélhetően az, hogy korábban nem rendelkezett megyei jogú státussal, de jelentős mértékben hozzájárultak ehhez az egymást követő tehetetlen polgármesterek. A szovjet éra alatt virágzott a fafeldolgozó-, a bútorgyártó-, a műszergyártó-, a ruhakészítő ipar. A birodalom

felbomlása és Ukrajna függetlenné válása után bekövetkezett súlyos gazdasági helyzet miatt sok gyár bezárt, más üzemek pedig tengődésre kényszerültek. Sajnos, a világválság ezt az amúgy is sokat szenvedett területet sem kímélte meg. Az évezred elején a külföldi és hazai befektetők felfedezték a várost, egyre több termelőüzem nyitotta meg kapuit, és a közelmúltban láthatóan beindult egy városkép-fejlesztési program. Ezt akasztotta meg az újabb válság. Korábban a város hat középiskolája közül három, két általános iskolájából az egyik magyar tannyelvű, de a kisebbségi etnikum (cigányság – L. J.) iskolájában is többnyire magyar nyelven folyik az oktatás. Közben a kettesszámú orosz nyelvű és a nyolcas számú magyar tannyelvű oktatási intézményeket összevonták. Van itt egy-egy magyar és ukrán tannyelvű gimnázium, valamint magyar tannyelvű főiskola, amely II. Rákóczi Ferenc nevét viseli. A főiskolának a volt törvényszéki palota ad otthont, amely 1909-ben épült, és a II. világháború után sokáig laktanyának használták, majd műszergyár működött benne. A főiskola leromlott állapotban kapta meg az épületet a város önkormányzatától, de a magyar állam, különböző anyaországi önkormányzatok segítségével és egyéb külföldi segítséggel fokozatosan felújítják. A számos nehézség ellenére működő főiskola, amit az ukrán állam egyáltalán nem támogat, jó ideig az egyetlen magyar tannyelvű felsőoktatási tanintézmény volt az elszakított magyar területeken. Fontos szerepet tölt be a kárpátaljai értelmiség képzésében, a magyar kultúra ápolásában és fejlesztésében. Mindemellett szakközépiskola, egészségügyi szakiskola és zeneiskola is található a városban. Beregszászban nyolc különböző felekezeti templom áll, ezek közül komoly történelmi múltja a református és a római katolikus templomnak van, az utóbbit műemlékké nyilvánították. Van a városban egy használaton kívüli zsinagóga is. A főteret uraló betonkolosszus helyén, amely a Városi Művelődési Ház nevet viseli, korábban szintén zsinagóga állt. A szovjet megszállás alatt raktárként használták, majd 1969-ben teljesen átépítették, ekkor nyerte el mai alakját. (Aki látni szeretné, hogyan nézett ki az átépítés előtt, nézze meg a *Cigánytábor az égbe megy* című szovjet filmet – L. J.)

A városban található az országszerte ismert Sportkomplexum és egy filmszínház is, amely néhány éves működésképtelenség után újra várja a filmszerető látogatókat. Korábban volt itt nyári filmvetítésekre alkalmas létesítmény is, de ma már a turisztikai látványosságnak számító görögkeleti templom áll a helyén.

A méltán híressé vált Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház, a hatalom nyomására ma már nem ez a neve, az egykori Oroszlán Szálló épületében kapott helyet, amelynek falán emléktábla hirdeti, hogy az 1847. július 12.-ről 13-ra virradó éjszakát itt töltötte Petőfi Sándor, aki ekkor írta a *Meleg dél van...* című versét. Némi iróniával azt is lehetne mondani, hogy a színház előadásait jobban ismerik világszerte, mint Beregszászban. Egykori főrendezője, Vidnyánszky Attila ma már a budapesti Nemzeti Színház élén áll.

A város egyik patinás épülete az 1917-ben, szecessziós stílusban épült Beregvármegyei Kaszinó, amelyben egykor többek közt vendégül látták Kosztolányi Dezsőt és Móricz Zsigmondot is.

A Kaszinó tetőtere néhány évvel ezelőtt tűzvész áldozatává vált, később tulajdonosa átépíttette. Móricz Zsigmond felolvasó körútja során jutott el Beregszászba, és a város polgárainak kedvelt szórakozóhelyén, a Royal Grand Hotelben szállt meg 1926. november 16-án.

Erre emléktábla hívja fel az arra járók figyelmét. Ugyancsak patinás épület, a szájhagyomány szerint 1880-ban Ybl Miklós által tervezett, a Vármegyeháza, amelyben jelenleg a városi egészségügyi szakiskola működik.

Beregszász legnagyobb és legrangosabb magyar nyelvű oktatási intézménye, a 4. számú Kossuth Lajos Középiskola épületét Lechner Ödön tervei alapján építették 1898 és 1901 között.

Számos kiváló művész, tudós, közéleti személyiség tanult a falai között. A Munkácsi utca 80. szám alatt álló kastély, melynek korábban Fedák Sári színművésznő volt az egyik tulajdonosa, jelenleg a Kárpátaljai Református Egyház püspöki hivatalának ad otthont. Bár a szájhagyományban ma is élő anekdota szerint Fedák Sári jutalmul kapta a kastélyt bizonyos uraktól, mert engedte, hogy azok az ő meztelen testén kártyázzanak, azt valójában a maga korában közismert és kedvelt művésznő építtette a szüleinek. Az egykori Schönborn-kastély épületében már hosszú ideje borgyár működik.

A város vasútállomása 1872-ben épült. 1914 és 1918 között ebben az épületben lakott Dsida Jenő költő. Erről is tábla emlékezik meg. A Beregszász–Dolha kisnyomtávú vasútvonalat 1908. december 23-án nyitották meg. 1939. május 19-én nevezetes eseménynek volt tanúja az állomás és a város lakossága, ugyanis itt fogadták a Szent Jobbot szállító úgynevezett „aranyvonatot”. 1944. október 9-én viszont halálos áldozatokat követelő légitámadás érte az épületet és a környező házakat. A pusztítást a visszavonuló németek tették teljessé, amikor 1944. október 25-én felrobbantották a váltókat, felgyújtották a raktárakat és lerombolták a Vérke-hidat.

A római katolikus templom és a posta épülete szomszédságában áll a Bethlen-kastély, ismertebb nevén a Grófudvar. 1629-ben építtette Bethlen Gábor erdélyi fejedelem. 1686-ban a Munkácsról kitörő kurucok felgyújtották. II. Rákóczi Ferenc, Magyarország fejedelme állíttatta helyre. Végül a Schönbornok 1857-ben átalakították.

A korai kezdetek

A vidéket északról timkőzetű trachit hegyek határolják, délről pedig síkság terül el, amely belesimul a magyar alföldre. Egészen 1920-ig ez a táj természetes egységet alkotott. Számos lelet bizonyítja, hogy már az őskorban is emberlakta vidék volt. A régészek különböző, egymást követő kultúrák nyomaira bukkantak. Egy tézis szerint, amit azóta sem sikerült bizonyítani senkinek, az ókorban római gyarmat volt itt, Peregium néven.^[15] Ezt először Pápai Páriz Ferenc neves református egyházi író állította *Dictionari latino–*

hungaricum című munkájában. A XIX. század elején, amikor még nem létezett kritikusan megalapozott történelemtudomány, romantikus lelkiületű múltkutatók, mint például Horvát János, a Bereg, Beregszász helységnevekből próbáltak kreálni egy római-kori településnevet. Ezzel is a vidék jelentőségét, korai kulturális és társadalmi fejlettségét kívánták kihangsúlyozni. Nem nehéz párhuzamot vonni e legenda és egy másik, mesébe illő koncepció, a dáko–román kontinuitás közzé. Sajnos, a honfoglalás előtt itt élt emberekről keveset tudunk, de bizonyítható, hogy a magyarok már lakott települést találtak a mai város helyén. Sok ukrán és egykori szovjet történész állításával szemben azonban korántsem biztos, hogy ezek szlávok voltak. Ma még nem áll rendelkezésünkre kellő mennyiségű értékelhető lelet, amelyek alapján biztosan meghatározhatnánk a magyar honfoglalók által itt talált népesség jellegét. A szláv koncepció ellen szól sok olyan lelet, amely lovas, félnomád életmódot folytató népcsoportokra jellemző.

A legendáknál maradván, a város alapításának legismertebb mondája a Szász nevű pásztorról és a két viaskodó bikáról szól. Lehoczky Tivadar, a környék jeles kutatója erről így vélekedik: *„Azon regének, mely szerint egy Szász nevű pásztor a mostani római katolikus templom helyén viaskodott két bika feltúrt nyomában nagy kincset talált, s azon e templomot építtette, s e körül később Bereg-szásznak elnevezett város keletkezett volna, történeti valóságot tulajdonítani nem lehet.”*

A XIX. és a XX. század során a város területén a X. századból való sírokat találtak, ahol az elhunytakat jellegzetes magyar szokás szerint temették el. Létezik egy olyan elképzelés, hogy maga a város két település: a királyi népek lakta Bátor, illetve a szász hospesek alapította Lampertszásza nevű helységből jött létre.

Ez a feltételezés viszont az általánosan elfogadottal szemben keltezési problémákat vet fel, hiszen Magyarország területén bizonyíthatóan a XII. század első felében jelentek meg először a szász jövevények. Sőt, még a szász népmegnevezés is vita tárgyát képezhetné. A hagyomány Beregszász alapítójának Lampert Árpád-házi herceget tartja, aki 1063-tól bírta e földet, innét az elnevezés is: Villa Lamperti, azaz Lampertház. I. Béla, a tragikus véget ért lovagkirály szívesen vadászgatott a környék végeláthatatlan és vadban gazdag őserdeiben.

Ebbéli tevékenységében utódai is szívesen követték. Rupp Jakab szerint a mezővárost a II. Géza által behívott, aranybányászattal és szőlőműveléssel foglalkozó szászok alapították, innét a Lampertszásza vagy Luprechtszasza elnevezés. De az elnevezés első része arra enged következtetni, hogy inkább újrualapították vagy egy kisebb, már lakott települést fejlesztettek várossá. Ezt látszik alátámasztani azon adat, mely szerint a települést 1141-ben elpusztították a kunok. A város lakosságát 1241-ben mongol hordák irtották ki vagy fűzték rabszíjra. Batu kán és Kajdan pusztító seregeinek távozása után a Beregvidék, és maga a város is teljesen elnéptelenedett, ezért 1247-ben IV. Béla király, a

második honalapító új telepeseket költöztetett a városba, akiket a kor szokásainak megfelelően széleskörű jogokkal ruházott fel. Az új telepések jogait később fia és ellenlábasa, V. István is megerősítette. A szilaj és tehetséges ifjabbik király már apja életében is a környék korlátlan ura volt. A Beregvidék ugyan nem tartozott a szorosán vett dukátushoz, de mivel István a főkirály seregeit csatában megverte, az ország felében tényleges királyként uralkodhatott. A XV. század második felétől kezdve az oklevelek, királyi rendeletek stb. a várost mai magyar nevén említik.

Az aranykor

A IV. Béla király által kiadott kiváltságokat Anjou Károly Róbert kétszer is megerősítette: 1320-ban, majd 1325-ben. A szász identitás (Magyarországon szinte minden német jövevényt előszeretettel neveztek szásznak, így vált a bajor, thüringiai, frank, lotharingiai, flamand hospesek egységes nevévé, ami bizonyos összetartozási érzést is kölcsönzött számukra – L. J.) sokáig fennmaradt, ezt mutatja egy 1327-es adat, amikor a német ajkú Eberhard fia Péter volt a város bírása. 1342-ben Nagy Lajos király pallosjoggal ruházta fel Beregszászt, és egyik oklevelében szabad királyi városként említi. Az I. Lajos király által kiszélesített jogokat több későbbi uralkodó is megerősítette: Lajos lánya és utóda, Mária, annak férje, Zsigmond, valamint I. Ferdinánd, Miksa, az 1588. évi rendeletében I. Rudolf és 1665-ben III. Ferdinánd is.

Beregszász a XIV. század második felében élte virágkorát. A várost északról övező hegyekben aranyat és követ bányásztak, a napsütötte dombokon szőlőt műveltek, a széles mezőkön pedig mindenféle gabonát termesztettek. Erzsébet királyné udvart tartott itt, és két kolostort alapított, 1370-ben domonkos-, 1377-ben pedig ferences-rendit. A város fontosságát jelzi, hogy Marocha beregi ispán egyúttal a királynő főlovászmestere volt, s hogy Bebek Imre országbíró rendeletére 1388-ban nemesi országgyűlést tartottak itt. Ilyen megtiszteltetéssel nem sok kárpátaljai település büszkélkedhet. A XV. században megkezdődött a hanyatlás: 1422-ben, 1463-ban és 1484-ben a várost Munkácshoz tartozó oppidumként említik, ekkor már a Lamprechtszasza, Lampertháza és a Beregszász elnevezés váltakozik. Ez a tény nem meglepő, hiszen abban a korban a személynevek is számtalan formában jelentek meg a hivatalos okmányokon. Jellemző példa erre a magát jobbágyi sorból esztergomi érsekké és pápaaspiránssá felküzdő Bakócz, Bakucz vagy Bakács Tamás, aki viszont következetesen Erdődi Tamásként nevezte önmagát, ezen a néven írta alá főpapi leveleit is. Egy 1495. évi oklevél Lampertszászt Geréb László erdélyi püspök és testvére, Geréb Péter országbíró birtokaként említi. 1552-ben Kálmáncsehi Sánta Márton részvételével református, vagy ahogy akkor mondták, helvét irányzatú protestáns zsinatot tartottak itt, amelyen a fülbegyónás eltörléséről és az oltárok lerombolásáról döntöttek. A református hívek 1548-ban foglalták el a katolikus templomot, és Radán Balázst választották meg esperesnek. Ez a neves férfiú írta a régi énekeskönyv 280. dicséretét. Évezredek fennállása alatt Beregszászt számtalanszor tépázták meg a történelem viharai. 1566-ban a

hazafelé tartó krími tatárok dúlták fel. A házak nagy részét felégették, a lakosságot elhurcolták, vagy legyilkolták.[30] De nemcsak idegen katonák sanyargatták a város lakosságát. Feljegyezték, hogy Dálnoki Székely Antal császári parancsnok a korábban elűzött szerzetesek javaira tette rá a kezét, de cudarul bánt Beregszász lakosságával gróf Esterházy Miklós is, aki házassággal nyerte el a munkácsi uradalmat, benne Beregszásszal. Hatalmaskodása oda vezetett, hogy a lakosok a környező hegyekbe és erdőkbe menekültek, csak Vajda István főbíró II. Mátyás királytól hozott védlevele bírta rá őket a visszaköltözésre. 1657. június 17-én a II. Rákóczi György erdélyi fejedelem vezette szerencsétlen lengyelországi hadjáratot megbosszuló Lubomirsky marsall vezetésével lengyel csapatok pusztították el a várost, amely akkor a fejedelem birtokát képezte. Az 1418-ban épült templom falára, amely 1519 óta főesperesség volt, a „Vicem pro vice reddo tibi bone vicine” feliratot rótták fel. A templomot 1522-ben felújították. Ezt követően kétszer is leégett, a már említett lengyel dúlásakor 1657-ben és 1686-ban, a munkácsi várórség támadása során.

Az ezt követő időszakban Rákóczi birtoka volt, majd Zrínyi Ilona és Thököly Imre tulajdona. Mint ilyet, Caprara és Caraffa császári generálisok elfoglalták és megszállták. 1686. június 3-án a Munkácsról kiűtött Radics András vezér a Beregszászban állomásozó németekkel és labancokkal vívott harc közben felgyújtotta a várost és annak templomát. Utóbbi sokáig állt romos állapotban. II. Rákóczi Ferenc, Magyarország fejedelme többször is megfordult a városban. 1703. december 20-21-én itt adta ki fegyverbe szólító, nevezetes felhívását a vármegyékhez. A hagyomány úgy tartja, hogy Tarpa és Vári községek mellett Beregszászban, a római katolikus templom, a postahivatal és az Arany Páva étterem behatárolta téren bontották ki a szabadságharc első zászlait. 1717-ben a betörő krími tatárok Beregszászt is feldúlták. Új korszak vette kezdetét, amikor 1726-ban gróf Schönborn Lothar Ferenc mainzi érsek tulajdonába került a város, aki 1731-ben anyagi támogatással járult hozzá a megyeháza felépítéséhez. 1743-ban kijavították a harangtornyot, 1804-ben pedig új tornyot építettek. A Schönbornok – akik a köztudattal ellentétben németek voltak, nem osztrákok –, igyekeztek fejleszteni és támogatni a várost. Egy Schönborn gróf például pénzzel segítette Ham János szatmári püspököt a katolikus templom újjáépítésében. A XVIII. század közepe sem kímélte a város lakosságát, 1739-ben nagy tűzvész pusztította el a település nagy részét, mígnem az 1742-es pestisjárvány 300 halottat követelt. Ennek tudható be az 1749-es újabb német betelepülés. A református templom építését 1715-ben fejezték be, viszont annak tornya jóval később, 1780-ban készült el. 1918-ban leégett, 1921 és 1929 között építették újjá. A mesterembereket ekkor már csehszlovák koronában fizették meg.

1836-ban alakult meg az állami postahivatal, amely nem is olyan régen veszítette el önállóságát az Ukrán Posta egy szerencsétlen rendelete nyomán.

A XX. század viharos évtizedei

Beregszász 1867 és 1918 között a nemes Bereg-vármegye központja volt. 1918. november 15-én vonultak be ide a cseh csapatok, de korábban román hordák fosztották ki. Az 1920. évi trianoni döntés nyomán a Kárpátalját alkotó négy megye területének nagy részével együtt az I. világháború győztes hatalmai által mesterségesen létrehozott Csehszlovákiához csatolták. A csehszlovák megszállás éveiben államilag támogatott és finanszírozott erőszakos csehesítés folyt a városban. Jellemző, hogy a jövevények – főleg hivatalnokok, csendőrök, katonák stb. – nem tudtak gyökeret verni itt. Ugyanakkor, aki manapság végigautózik a város utcáin, sok esetben még a csehszlovák éraban lerakott macskaköveken közlekedhet. 1939. március 14-18. és a szovjet megszállás között újra megyeszékhely volt. 1938. november 9-én került vissza a Magyar Királysághoz. Ezen a napon a Piac téren (ma: Hősök tere – L. J.) a város lakossága örömmujjongással fogadta a bevonuló magyar honvédeket. A téren 1942. május 31-én avatták fel az I. világháborúban elesett hősök emlékművét, amit a megszálló Vörös Hadsereg lebontatott, és annak anyagából felépíttette a 138. lövészhadosztály elesett katonáinak emlékművét. Az 1945. június 17-én felavatott emlékmű 13 szovjet katonának állít emléket. Korabeli tanúk szerint ezek a katonák nem harcban estek el, hanem beszabadultak a várost övező szőlőhegy pincéibe, ahol mohóságukban belelőttek a hordókba, és részeg bódulatukban a kiömlő borba fulladtak. A szovjet időszakban a város közigazgatási része lett három falu: Búcsú, Tasnád és Beregvégardó. Mint említettem, fennállása során a várost nevezték már Lampertházának, Luprechtszászának, Lamperthausnak, Beregsass-nak, Berechovének, Beregovónak, de a kárpátaljai magyar ember számára mégiscsak Beregszász marad. Mindörökké.

Forrás:

<http://ujnautilus.info/beregszasz-rovid-tortenete>